

Kütüphane

MURAD MOLLA KÜTÜPHANESİ VE YAPIM KİTABESİ

HATİCE AYNUR

ONSEKİZİNCİ yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun kültürel ortamını belirleyenler arasında kitap basımını, istinsahını, dolaşımını, koleksiyonları, koleksiyonerleri ve kütüphaneleri nicelik ve nitelik açısından ilk sıraya koymak yanlış olmayacaktır. İsmail Erünsal Hoca'nın *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*¹ başlıklı alanında öncü ve temel çalışmasında bu yüzyıla ait koleksiyonlar ve kütüphanelerin geniş yer tutması söz-konusu düşüncüyü desteklemektedir.

Temellük ettikleri kitaplardan başkalarının da yararlanmasını arzu eden kitap sahipleri/koleksiyonerler bunun için ya kütüphane inşa ettirme ya da mevcut olan bir kütüphaneye kitaplarını

bağışlama yolunu seçmişlerdir. Bu yazının konusu olan kütüphane ise 1775'te Murad Molla² lakaplı Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad Efendinin (ö. 1778) yaptırdığı, onun adıyla tanınan ve en azından bina olarak bugünlere ulaşma şansına erişen Murad Molla Kütüphanesidir. Kütüphanenin gerek mimari yapısı gerekse içindeki koleksiyon ayrı bir yazı konusu olacak kadar önemlidir. Burada kısaca kütüphanenin tarihi üzerinde durulup kitabesinin ele alınması amaçlanmaktadır.³

Erünsal Hoca'nın yukarıda bahsettiğimiz eserinde ortaya koyduğu gibi medrese, cami, türbe ve tekkelerin içinde kitaplar için ya dolaplar/raflar ayrılabilir ya da bir oda tahsis edilebiliyordu.

① Tespit edebildiğim kadarıyla, bir tekke binasının dışında fakat tekkeyle bağlantılı olarak ilk kez kitaplar için ayrı bir mekan tasarlanmasının örneği Murad Molla Kütüphanesinde görülmektedir. Osmanlı'da kitaplar için bağımsız bina yaptırmanın ilk örneği, Fazıl Ahmed Paşanın başlattığı ve ölümüyle (1676) kardeşi Fazıl Mustafa Paşanın vakfiyesini hazırlatıp resmî olarak 1678'de kurduğu, hâlen binası koleksiyonuyla varlığını sürdüren Köprülü Kütüphanesidir. Müstakil kütüphanelerin bir başka örneği de Murad Molla Kütüphanesidir.

Murad Efendi Fatih Çarşamba'da Tevkii Cafer mahallesinde, önce 1769'da kendi adıyla anılan Nakşibendî tekkesini inşa ettirmiş,⁴ ardından kütüphane binasını yaptırmıştır. Baha Tanman'ın işaret ettiği gibi yapı, kütüphane mimarisinden ilginç olduğu gibi tekke binasının aksine günümüze kalması ve özgün halini korumasıyla dikkat çeker.⁵ Bina, Cumhuriyet döneminde de 17 Ağustos 1999 depreminde hasar görene kadar aslı işlevi olan kütüphane şeklinde kullanılmıştır. Bu tarihten sonra uzun bir süre harap halde kapalı kalan kütüphanenin restorasyonu 2013 yılının ortalarında tamamlanmış ve 11 Kasım 2013 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü kararıyla kültür merkezi olarak kullanılmak üzere İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfına 10 yıl süreyle tahsis edilmiştir.

Koleksiyonun çekirdeğini Murad Mollanın tekkesinde kurduğu kütüphanenin oluşturduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte kütüphanenin tesisi için hazırlanan vakfiyesi elde bulunmadığından dolayı kuruluşunda kaç kitaba sahip olduğu kesin şekilde tespit edilememektedir. Erünsal'ın ifade ettiğine göre koleksiyonun temeli, kurucunun kendi kitapları, dedesi Şeyhülislam Ebulhayr Ahmed Efendinin Sultan Selim Camiinde kurduğu kütüphanesinden gelen kitaplar ve babası Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile yine aynı aileden Minkarîzâde Abdullah Efendinin kitaplarından oluşmaktaydı.⁶ Koleksiyona sonradan tekkede şeyhlik yapan ve Darülmecnebi Kütüphanesini kuran Hafız Mehmed Murad Nakşibendi Efendi⁷, oğlu Mehmed Arif Efendinin ve Gelibolulu Tahir Efendinin kitapları da katılmıştır.⁸ Ayrıca kütüphane binasının zaman içinde kısa veya uzun süreli farklı koleksiyonlara evsahipliği yaptığı bilinmektedir. Koleksiyona ait yazmalar şu anda Süleymaniye Kütüphanesinde

Murad Molla adıyla kayıtlıdır.

Koleksiyon üzerine yapılacak detaylı çalışmalar, koleksiyonun oluşum sürecini ve tarihini ortaya koyabileceği gibi bir tekke kütüphanesinde bulunan kitapların mevcut diğer kütüphane türlerindeki- den hangi bakımlardan, ne gibi farklılıklar taşıdığını anlamamızı sağlayabilmektedir. Mesela bir tekke kütüphanesinde bulunan kitaplarla medrese kütüphanesindeki- leri karşılaştırdığımızda herhangi bir farklılık tespit edebilecek miyiz? Eğer farklılık mevcutsa, kitapların muhtevası ve nüsha sayıları gibi karşılaştırmalar hangi verileri sunacaktır? Bu soruları çoğaltmak mümkündür.

KİTABELER

Baha Tanman, Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesiyle ilgili yazılarında bu iki yapı biriminden küçük külliye olarak söz etmektedir.⁹ Şu anda bu küçük külliye- nin temel iki yapısından, daha önce de işaret edildiği gibi, sadece kütüphane binası ayakta- dır. Dolayısıyla kütüphanenin bu- lunduğu mekana girmeyi sağlayan cümle kapısında bulunan iki kitabe de kütü- haneyi ele alan yazılarda birlikte değeri- lendirilmektedir. Burada da bu üç kitabe, kütüphane yapım kitabesinde başlayarak birlikte ele alınacaktır.¹⁰

Kütüphanenin yapım kitabesi: Kütü- phanenin yapımının tamamlanmasına dair —şimdilik bildiğimiz— tek tarih manzu- mesini, Fitnat mahlasını kullanan Zübey- de Fitnat Hanım (ö. 1780) kaleme almış olup metni kütüphanenin kapısı üzerin- de talik hatla yer almaktadır. Kitabede sadece 5 beyti bulunan tarih manzumesi kıta nazım biçimiyle yazılmıştır ve Fitnat Hanımın elimizde 26'nın üzerinde değişik nüshası olan *Dîvân*'ında on beyit olarak yer almaktadır. Ayrıca *Dîvân*'daki tarih

kıtası ile kitabe karşılaştırıldığında bazı küçük farklılıkların bulunduğu görülmek- tedir. Şimdilik kitabedeki beyitleri kimin seçtiğini, niçin tamamının alınmayıp bazı kelime değişikliklerine gidildiğini bilemiyoruz. Bâninin Fitnat Hanımdan mı seçme yapmasını istediği yoksa bizzat kendisinin mi tasarrufta bulunduğu ya da birlikte mi karar verdiklerine dair birşey söylemek şu aşamada mümkün görün- müyor.

Özellikle 17. ve 18. yüzyılda yaptırılan hemen hemen her binada yer alan tarih manzumelerinin tamamının Osmanlı yö- netici elitine mensup olup aynı zamanda şair kimliği de taşıyan erkekler tarafından yazıldığını görmekteyiz. Mevcut bilgiler ışığında Fitnat'ın, tarih manzumesi bir kitabeye hakdedilen ilk kadın şair oldu- ğunu söyleyebiliriz. Onun bu manzume- den yaklaşık sekiz yıl önce 1767'de (1181) kaleme aldığı bir başka manzumesi yine dönemin ünlü şeyhülislamı Veliyyüddin Efendinin yaptırdığı kütüphanesi içindir, fakat hakdedilmemiştir.¹¹ Fitnat'ın iki kütüphane için tarih manzumesi yazması şaşırtıcı değildir, bilakis hayat hikaye- siyle çok yakından ilgilidir. Zira kendisi hem baba hem de anne tarafından ulema ailesine mensup olup dedeleri, babası ve kardeşi şeyhülislamlık makamında bulunmuş kitap meraklısı şahıslardır ve şiirle dîvan tertip edecek kadar ilgilen- mişlerdir.¹² Dönemdaşı erkekler, diğer bir ifadeyle erkek kardeşleri gibi medresede eğitim görmemekle birlikte evde iyi bir eğitim gördüğünü, klasik edebiyatla ilgili gerekli bilgi ve görgüyü kazanma imkanı bulduğunu yazdığı şiirlerden anlıyoruz. Ayrıca günceli, etrafında olup bitenleri yakından takip ettiğini yine yazdığı tarih manzumeleri ortaya koymaktadır. Tarih manzumesi yazmak, yazılan konuyu yakından takip etmeyi ve gelişmeler

hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Aynı zamanda, yazan kişinin, konunun ilgili şahsiyet(ler)ine yakınlığına veya yakın olma arzusuna işaret edebilir. Fitnat Hanım ile Murad Mollanın en önemli kesişme noktası ikisinin de ulema ailesinden gelmeleri babaları ve dedele- rinin şeyhülislam olmasıdır.¹³ Dolayısıyla aynı çevrenin insanıdır. Fitnat, Murad Mollanın kütüphane yaptıрма sürecini yakından takip etmiş olmalıdır ki tarih manzumesini kaleme almıştır. Şimdilik Murad Mollanın manzumeyi bizzat sipariş edip etmediğini, Fitnat Hanımın kendi- liğinden yazıp yazmadığını bilemiyoruz. Fakat Veliyyüddin Efendinin kütüphanesi için yazdığı şiirin beğenildiğini ve bu kütüphane için yazdığı şiirin kapı üzerine konulmasında etkili olduğunu ileri sü- rebiliriz. Fitnat'ın yazdığı tarih manzu- mesinin kitabede olan kısmına bugünkü Türkçesiyle birlikte aşağıda yer verirken kitabeye alınmayan beyitler dipnota kay- dedilmiştir:¹⁴

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1a/1a¹⁵ *Cihân-ı cûd u ref'et âfitâb-ı matla'-ı himmet*

1b/2b *Murâd Mollâ Efendi hazreti ol zât-ı bî-hemât*

(Merhamet ve cömertlik dünyası, himmet (yüksek irade) güneş- nin doğum yeri, Murad Molla Efendi hazreti o benzersiz kişi.)

2a/2a *Güzide necl-i 'âlf-şânî Dâmâd-zâde Efendinin*

2b/- *Ki oldu nâm-ı Minkârî¹⁶ onun zâtı ile ihyâ¹⁷*

(Damadzâde Efendinin şanı yüce ve mümtaz evladı sayesinde Minkârî'nin namı yeniden hayat buldu.)

3a/4a *Ebû'l-hayr eylemekden künyesin cedd-i keremkârı*

3b/4b *O¹⁸ zâtın masdar-ı hayr olduğun îmâ imiş*

Hakkâ

(Kerem sahibi dedesinin künyesini Ebulhayr eylemesi, doğrusu o zâtın [da] hayırlı olduğuna ima imiş.)

4a/8a *Binâ kıldı bu hayr-ı pâki el-hak sarf edip himmet*

4b/- *Esâs-ı 'izz ü câhın üstüvâr etsin onun Mevlâ¹⁹*

(Gerçekten himmet sarf ederek bu tertemiz hayratı bina etti, Allah onun yüceliğinin ve mevkiinin temelini sağlam kılsın.)

5a/10a *Dedim tahsîn birle Fitnatâ itmâmına târlîh*

5b/10b *Zihî tarh-ı bihîn oldu bu nev dârü'l-kütüb*

Hakkâ²⁰ 1189

(Ey Fitnat, tamamlanmasına takdir ederek tarih söyledim, aferin bu yeni Kütüphane gerçekten en güzel kuruluş oldu.)

Cümle kapısındaki kitabeler: Tekke ve kütüphanenin bulunduğu mekana giriş kapısının üzerinde iki kitabe yer almakta- dır. Bunlardan solda olan sülüs yazıyla üç satır olup Arapçadır. İlk satırda “Allâhu teâlâ yüce kitabında buyurdu” anlamına gelen “ قال الله تعالى في كتابه الكريم ” ifadesi, ikinci satırda bu dönemde inşa edilen kü- tüphanelerde yaygın olarak kullanılmaya başlayan²¹ *Kur'ân*'ın Beyyine Süresinin (98) 3. ayeti²² ile ayet okumalarından sonra söylenen “Sadakallâhu'l-azîm” ifadesi bulunmaktadır. Üçüncü satırda ise bâninin adı ve vefat tarihi (1192/1778)

yazılıdır: *Sâhibü'l-hayrât Dâmâdzâde Mehmed Murâd sene 1192* (1778). Dolayısıyla bu kitabenin bâninin ölümünden sonra konulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca muhtemelen kitabenin hattatı olan “Mehmed” ismi de istifli hatla yazılmıştır:

قال الله تعالى في كتابه الكريم
فِيهَا كُتِبَ قِيَمَةُ صَدَقِ اللهُ الْعَظِيمِ
صاحب الحيرات دامادزاده محمد مراد
محمد سنة 1192

Sağ tarafta bulunan kitabe II. Abdülhamid’in tekkeyi tamir ettirmesi üzerine kaleme alınan 1308 (1890-91) tarihli, şairi belli olmayan manzumedir. Bu kitabe 1999 depreminden sonra kütüphanenin kapatılmasıyla birlikte yok olmuştur.²³ 14 Ekim 2020 tarihinde yaptığımız ziyaret sırasında mevcut kitabeyi sorduğumuzda son onarımda aslına uygun şekilde bir hattata yazdırılıp yerine konulduğu bilgisine ulaştık.²⁴ Talîk hatla yazılan üç beyitlik onarım kitabesi ve bugünkü Türkçesi şöyledir:

Mef’ûlû Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

Bu hâne-kâh-ı feyz-penâh-ı Molâ²⁵ Murâd Olmuşdu kalb-i ‘âşık-ı efkende-veş harâb

(Molla Murad’ın feyzinin siğnağı olan bu hankah (tekke), kalbi kırık âşık gibi harap olmuştu.)

Yapdırdı pâdişâhımız ‘Abdülhamîd Hân Üçyüz sekizde oldu nakış-bend ü feth-i bâb

(Padişahımız Abdülhamid Han yaptırdı; [1]308’de onu süsleyerek açtı.)

Bu bâb-ı müstetâb açıldıkca subh u şâm Versin o şâh-ı a’zama Hak ‘ömri bî-hesâb¹³⁰⁸

(Bu güzel kapı sabah akşam açıldıkça Allah bu büyük şah’a hesapsız/sonsuz ömür versin)

Murad Mollanın tekkesiyle aynı mekanda inşa ettirdiği (1775) ve adıyla anılan kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesiyle (1678) başlayan bağımsız kütüphane binası yaptıırma uygulamasının bir tekkede gerçekleşmesiyle ilk olması bakımından dikkat çeker. Böylece kitaplar tekkenin içindeki bir oda, dolap veya raftan çıkarak kendine ait mekana sahip olur. Bu kütüphane, yüzyıllara dayanarak binasını neredeyse özgün hâline yakın bir şekilde koruması ve 1999 yılına kadar asli işlevini yerine getirmesiyle de İstanbul’daki tarihî kütüphaneler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yapım kitabesinin ise mevcut bilgilere göre ilk kez bir kadın şairin, Fıtnat Hanımın kaleminden çıkmış olması kütüphanenin bu ayrıcalıklı konumunu pekiştirir. Koleksiyonun oluşum serencamını ve kitapları biçimsel ve içerik olarak değerlendirecek çalışmalar şüphesiz ki bu kütüphanenin kıymetinin daha fazla anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

NOTLAR

¹ Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihî Gelişim ve Organizasyon, 3. bs. (İstanbul: Timaş, 2020), 204-302.

² Hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. 4 (İstanbul, 1311 [1893]), 358.

³ Kitabeler Latin harflerine birçok kez aktarılmakla birlikte bu metinlerde, aktarıma amacı veya aktaran kişinin birikiminden kaynaklanan bazı sıkıntılarının olduğuna burada işaret etmek yerinde olacaktır.

⁴ Tekkenin inşasından, şeyhlerinden ve kütüphaneden söz eden bir yazı için bkz. Hatice Özdi, “19. Yüzyıl İstanbul’un İlim Merkezlerinden Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi”, *Osmanlı İstanbulu II*, Editörler Feridun M. Emecen, Ali Akylıdır, Emrah Safa Gürkan (İstanbul, 2014), 609-636.

⁵ Baha Tanman, “Murad Molla Külliyesi”, *TDVİA*, XXXI, 187-88, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-molla-kulliyesi> (erişim 15 Ekim 2020); Baha Tanman, “Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul, 1994), 516-17.

⁶ Koleksiyonun gelişimi için bkz. Erünsal, “Murad Molla Kütüphanesi”, *TDVİA*, XXXI, 188, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-molla-kutuphanesi> (erişim 15 Ekim 2020). Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 286, dpt 999’da dedesinden gelen kitapların koleksiyonun üçte ikisini oluşturduğunu belirtmektedir.

⁷ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 324’te 1248 (1832) ve 1249 (1833) tarihlerinde hazırlattığı iki vakfiyeye göre 420 cilt kitap vakfettiği yazılır.

⁸ Hamidi katalogları arasında 1311 (1893) yılında *Defter-i Kütübhâne-i Dâmâdzâde Kazasker Mehmed Murâd* başlığıyla yayınlanan ve dört bölümden oluşan katalogun ilk bölümde Murad Mollanın (1831’i yazma 1836 adet), ikinci bölümde Şeyh el-Hac Murad Efendinin (154 adet), üçüncü bölümde Arif Efendi (108 adet), ve dördüncü bölümde Gelibolulu Tahir Efendinin (101 adet) kitapları yer almaktadır.

⁹ Tanman, “Murad Molla Külliyesi”, 187-88; Tanman, “Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi”, 516-17; Kütüphanenin bina olarak daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. İ. Ebru Pınarcıkoğlu, “Murad Molla Kütüphane Kompleksi Restorasyon Projesi” (YL Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1995).

¹⁰ Kitabelerin çeviriyazılı okunuşları ve görselleri için bkz. <http://www.ottomaninscriptions.com/>, Card ID: [4489, 4488, 2807] [erişim 16.10.2020]

¹¹ Fıtnat’ın 1168-1193 (1755-1779) tarihleri arasında kaleme aldığı 48 tarih manzumesi başta padişah cüsları (III. Mustafa, I. Abdülhamid), mimari eser yaptırmaları (Laleli Camii ve Sebilî, Beylerbeyi Camii gibi), şehzade doğumları ve kendi çevresindeki insanların makamlara atanmaları (mesela kardeşi Mehmed Şerif’in şeyhülislamlığa atanması), yaptırdıkları çeşme, ev köşk, yalı gibi mimari eserleriyle ilgilidir.

¹² Fıtnat’ın hayat hikayesi tüm yönleriyle mükemmel bir şekilde Ömer Faruk Akün tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. “Fıtnat Hanım”, *TDVİA*, XIII, 39-46, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitnat-hanim> (erişim 15 Ekim 2020). Fıtnat’ın yetiştirdiği ve bulunduğu çevreyi vurgulamak için ailesinden şeyhülislamlık makamında bulunanları şöyle sıralayabiliriz: iki dedesi Ebuishak İsmail Efendi (ö. 1137/1725) ve Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1147/1735), babası Mehmed Esad Efendi (ö. 1163/1753), amcası İshak Efendi (ö. 1147/1734) ve kardeşi Mehmed Şerif (ö. 1204/1790) ve onun

oğlu Ataullah Mehmed Efendi (ö. 1226/1811). Eşi Derviş Mehmed Efendinin de ulema ailesine mensup olduğunu belirtmek gerekir.

¹³ Bir önceki dipnotta Fıtnat’ın ailesindeki şeyhülislamların isimlerini belirtmiştik, burada Murad Mollaninkileri de kısaca işaret edelim: Büyük-büyük dedesi Minkârîzâde Yahya Efendi (ö. 1088/1678), dedesi Ebulhayr Ahmed Efendi (ö. 1154/1741), babası Feyzullah Efendi (ö. 1175/1762).

¹⁴ Fıtnat, *Divân-ı Fıtnat* (İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1286 [1869-70]), 50-1’de yer alan tarih manzumesiyle karşılaştırılmıştır. Ayrıca, Halil Çeçen, “Fıtnat Hanım: Hayatı, Sanatı ve Divanı, İnceleme - Metin” (doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 1996), 295-96’da bu manzume on beyit olarak tenkitli çalışmaya esas alınan altı nüshanın üçünde yer almaktadır. Dipnotta az sayıdaki kelime farkları verilmiştir. *Divân*’da yer alıp hakkedilmeyen beyitler:

1b *Meh-i burc-ı fazilet sadr-ı valâ-yı kerem-pîrâyerine* 2b *Murâd Mollâ Efendi hazret-i zât-ı bî-hemâ*

3a *Medâr-ı iltihâr-ı hanedân-ı İbn-i Minkârî/3b Kerim ü kâmurân u fâzil u hem kâmil ü dând*

5a *O sadr-ı muhterem âlî-himem memdûh-ı âlem kim/5b Bu nev dârûl-ı kitâb-ı bî-adlî eyledi inşâ*

6a *Ta’âlâ ilâh zihî valâ eser zib-i kütüb-hâne/6b Münevver kubbe-i âlîsi tâk-ı çarhdan bâlâ*

7a *Hoşâ zibende resm ü pâk u dil-keş kim eder elbet/7b Bedî’ü’t-tarîh matbû’ın gören tahsîn-i müstevâ*

9a *Kılıp mazhar hemîşe böyle hayrât u müberrâta/9b Hudâ ömrün füzûn ikbâlîn etsin dâim ü ber-câ*

15 İlk rakam kitabedeki beyit sırasını, ikinci rakam ise *Divân*’daki sırayı göstermektedir.

¹⁶ Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendinin (ö. 1088/1678) damadı Mustafa Râşih Efendiden (ö. 1090/1680) olan torunlarına “Damadzâdeler” denir.

¹⁷ Bu mısra *Divân*’da yer almamaktadır.

¹⁸ *Divân*, O yerine Bu.

¹⁹ *Divân*’da 8b *Vere İzzile maksûdin dü âlemde hemân Mevlâ*

²⁰ Tamiyeli tarih olup ilk mısradaki “birle=1” eklenerek ikinci mısraın ebced hesabına göre toplamı, binanın yapım tarihi olan 1189 yılını verir.

²¹ 2016’da yayımladığım makalede bu ayetin ilk kez III. Ahmed’in Topkapı Sarayı’nda yaptırdığı kütüphanenin Arapça manzum kitabesinin tarih mısraında (1131/1719) yer aldığını, bağımsız olarak ise ilk kez I. Mahmud’un Ayasofya Kütüphanesi’nin (1152/1740) *Hazîne-i Kütüb* adı verilen bölümündeki kitap dolabının üzerinde kullanıldığına dikkat çekip hangi kütüphanelerde kullanıldığına dair bir döküm vermiştik. Bkz. “Ragıp Paşa Kütüphanesi Hakkında Yazılan Tarih Manzumeleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, s. 4 (2016): 50-51, dipnot 11-12.

²² Türkçe “O sahifelerde doğru yazılmış hükümler vardır.” anlamına gelmektedir.

²³ Kitabının kırılarak düştüğü ve sonra yanlışlıkla çöpe atıldığına dair bir rivayet bulunmaktadır.

²⁴ Yeni kitabenin hattatı Ali Rıza Özcan, hakkaki ise Halil Evcan’dır. 2014 yılının başlarında yerine konulduğu düşünülmektedir. Bu bilgileri sağlayan İsmailağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı Kültür Merkezi’nden Mehmet Ekmekçi’ye teşekkür ederim.

²⁵ Vezin gereği *Mollâ* yerine *Molâ* okunmaktadır.